

ĽUDOVÝ NÁBYTOK V EXPOZÍCIÁCH MÚZEA LIPTOVSKÉJ DEDINY V PRIBYLINA

Iveta Zuskinová

Liptovské múzeum v Ružomberku, Š. N. Hýroša 10, 03450 Ružomberok,
liptmuzeum@mail.t-com.sk

Abstract:

Zuskinová, I. 2010: Rustic furniture in the expositions of the Museum of the Liptov village in Pribylina. Rustic furniture in the museums in Slovakia, Proceedings from the expert seminar in the Tekovian museum in Levice:

Furnishing of the house interior serves for satisfaction of basic needs of man related to housing. It serves for day and night rest, preparing meals, dining, storing of personal belongings and for performing some activities. The simple interior furniture was made by users themselves or by local autodidacts. The pieces of furniture of higher quality were made by joiners. To the typical marks of the furniture belong used ways of production, material, construction, surfacing and ornamentation. They depended on production possibilities and accepted aesthetic standards. According to the basic use we divide furniture into table, seating, sleeping and storing one. Liptov Museum in Ružomberok administrates in the collection fund of the Ethnographic Museum in Liptovský Hrádok a numerous collection of folk furniture which is presented in the expositions of dwelling and way of life in the farmhouses and houses of craftsmen in the Museum of Liptov Village in Pribylina.

Key words: furniture, interior, table, bench, shelf, bed, chest of drawers, wardrobe.

Vývoj nábytku nesporne súvisí s vývojom človeka ako jednotlivca a s vývojom spoločnosti ako celku. Je dokladom umeleckého, historického, sociálneho, ekonomického vývoja, vzťahov spoločenských vrstiev a skupín. Ľudový nábytok je súčasťou hmotnej kultúry národa, v istej miere odráža hospodársko-spoločenský vývoj spoločnosti. Človek sa od najstarších čias obklopoval predmetmi, ktoré mu uľahčovali život, vytvárali podmienky na denný a nočný odpočinok, spríjemňovali prostredie, v ktorom žil. Prvoradou funkciou nábytku bola účelnosť a funkčnosť, ale podľa dobových estetických kritérií nábytok musel nielen slúžiť, ale aj ukázať. Ľudový nábytok charakterizovala prírodná farba dreva, ktoré rokmi a používaním krásnelo,

jednoduché tvarové riešenie a vkusná výzdoba. Aj tie najjednoduchšie predmety vnútorného zariadenia domu boli pekné a estetické.

Vývoj a charakter interiéru určovali spoločenské a ekonomické podmienky, spôsob zamestnania a sociálne postavenie jednotlivých rodín. Zmena v pôdorysnom členení domu vždy našla odraz v charaktere a spôsobe bývania. Nové nábytkové druhy sa vždy skôr zavádzali a udomáčňovali v sociálne silnejších vrstvách obyvateľstva, naopak chudobnejšie vrstvy konzervovali archaický spôsob bývania.

Zariadenie interiéru domu slúži na uspokojovanie základných potrieb človeka spojených s bývaním. Slúži na denný a nočný odpočinok, prípravu stravy, stolovanie, uloženie osobných vecí a vykonávanie niektorých prác a činností. Jednoduché vnútorné zariadenie zhotovovali samotní užívatelia alebo miestni samoukovia náturisti. Charakteristickými znakmi takto vyrobeného nábytku boli použité výrobné postupy, konštrukcia a výzdoba. Vyplývali z výrobných možností a uznávaných estetických noriem. Vývinovo staršie druhy nábytku boli zhotovené tesárskou technikou, ktorú postupne nahradila stolárska práca. Stolárske nástroje a postupy umožnili výrobu konštrukčne aj tvarovo nových druhov nábytku, ktoré zhotovovali dedinskí aj mestskí stolári. Z výtvarného hľadiska sa pri výzdobe nábytku najviac uplatňovalo profilovanie hrán, vyrezávanie, ale aj tokárska technika. Z hľadiska povrchovej úpravy bola pri ľudovom nábytku najviac rozšírenou prírodná farba dreva, dojem vzácnejších drevín sa stolári snažili vytvoriť fládrovaním. Kvalitnejšie nábytkové predmety napúšťali politúrou. V staršom období v Liptove farebne natierali a maľovali ornamentálne vzory len na truhly na odev a textil. V prvej polovici 20. storočia sa jednoduché farebné nátery používali aj na úžitkové tvary nábytku.

V tradičnej dispozícii ľudového domu dominantnú úlohu v interiéri spĺňala izba, v ktorej sa sústreďoval celý spoločenský a pracovný život rodiny, ďalej to bol vstupný priestor, pitvor a komora s hlavnou skladovacou funkciou. Jednu z najdôležitejších funkcií domu plnilo vykurovacie zariadenie. Jeho umiestnenie určovalo, ako sa utváral v dome život, ako boli obývané a využívané jednotlivé priestory. Miestnosť s ohniskom v staršom období bola centrom domu. Tu sa obyvatelia najviac zdržiavali, pripravovali jedlo, stolovali a tu vykonávali aj rôzne práce. Okrem pece mal významné postavenie stôl, ktorý bol umiestnený v kúte oproti peci. Okolo neho do rohu boli umiestnené lavice na sedenie, na stene za stolom bol vytvorený kultový kút podľa vierovyznania domácich. Postele boli umiestnené popri stenách. Nad posteľou vedľa pece bola umiestnená drevená tyč – žrd' na prevesenie perín a odevov. Ostatné zariadenie tvorili stolce, polica na kuchynský riad postavená na podlahe, prípadne detský nábytok. V polovici devätnásteho storočia sa ohnisko z izby presunulo do vstupnej miestnosti pitvora. Od začiatku 20. storočia sa mení priestor s ohniskom po vybudovaní murovaného sporáka na kuchyňu a komora na zadnú izbu. Predná izba stráca väčšinu svojich pôvodných funkcií a stáva sa viac menej reprezentačným priestorom. Už je zariadená honosnejším nábytkom, obvykle spálňovým kompletom, ktorého súčasťou sú jedna alebo dve skrine, zásuvkový bielizník, lavica s operadlom – kana-

pa a stoličky. Nový nábytkový inventár menil tradičné usporiadanie interiéru. Stôl z miesta v kúte izby sa premiestnil najskôr medzi okná na štítovej stene domu, neskôr, keď sa posteľ dostávali spolu do stredu čelnej steny, premiestňovali ho do stredu izby spolu so stoličkami. Skrine stáli samostatne v kúte izby. Časť sakrálnych predmetov kládli na zásuvkový bielizník pri stene, ktorý spolu s novým kusom nábytku krencom plnil reprezentačnú funkciu. Slúžili na uloženie dekoratívnych predmetov a vzácnejších kusov zo skla a porcelánu. V pitvore, ktorý mal hlavnú komunikačnú funkciu, bol v polici uložený kuchynský riad, truhla alebo skriňa na potraviny, pracovný stôl, lavička s nádobami na vodu. Komora slúžila nielen na uskladnenie potravín, hospodárskeho náradia, odevov a textílií, ale často bola využívaná aj na spávanie. Prestavbou domu a vybudovaním vykurovacieho zariadenia v tomto priestore sa zmenila na zadnú izbu, kde rodina spávala.

Podľa základných funkcií nábytok delíme na stolový, sedací, lôžkový a odkladací.

Stôl

Bol oddávna najdôležitejším predmetom zariadenia domu. Veľký stôl postavený v kúte izby alebo pod oknami čelnej steny, obklopený lavicami, bol miestom, kde sa nielen spoločne a po poriadku delilo jedlo, ale aj rozhodovalo. Stolu ako nábytku sa prejavovala patričná úcta, bol súčasťou obradného a zvykoslovného života rodiny.

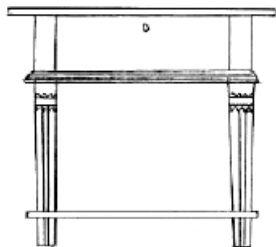
*Stôl so zdobenými
prekriženými doskovými
trnožami.*

Pre obdobie konca devätnásteho a začiatku 20. storočia je pre Liptov charakteristický stôl s krížovým podstolím. Tento typ vykazuje širokú variabilitu, predovšetkým z hľadiska výtvarného riešenia. Základ tvorí rámová konštrukcia. Pod stolovou doskou sa nachádza stolový rám vsadený do štyroch nožných stĺpikov, zo spodnej strany je vsadené doskové dno. Takto je pod stolovou doskou vytvorený odkladací priestor. V čelnej ploche rámu je obvykle zásuvka – stolovnica. Nohy stola sú hranolovité, v spodnej časti vo výške cca 10 cm od podlahy sú spojené nakříž doskovými trnožami prstencovite nasadenými na nohy stola. Predmetom výtvarnej výzdoby sú najčastejšie hranolovité nohy, ktoré sú členené a tiež zdobené vertikálnymi žliabkami.

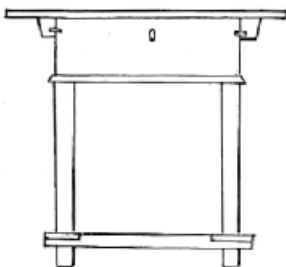
Doskový podstolný kríž má často profilované okrajové hrany, prípadne plošné výrezy. V niektorých lokalitách sa vyskytujú stoly s krížovým podstolím, ktoré mali okrúhle nohy vyhotovené na sústruhu – tokármi.

Pre umiestnenie v pitvore alebo v komore bol pomerne rozšírený jednoduchý typ pracovného a odkladacieho stola nazývaný stôl na koníku alebo táflička. Základ tvoria doskové nohy prekrižené do tvaru písmena X, ktoré nesú snímateľnú stolovú dosku. Veľmi starým typom je stôl s rovnými hranatými nohami, ktorý sa v Liptove

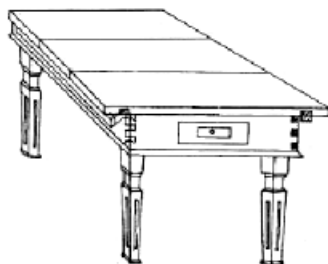
vyskytuje vo viacerých variantoch. Najzaujímavejšie sú tie, ktoré majú široký podstolný rám v rohoch spájaný na rybinu. Nohy sú vo vrchnej časti čiastočne kryté rámom, smerom nadol sa kónicky zužujú a často sú zdobené ryhovaním. Niektoré stoly tohto druhu majú asi v jednej tretine výšky nôh umiestnenú odkladaciu plochu. Z výtvarného hľadiska sú pri stoloch s rovnými nohami predmetom výzdoby najmä nohy. Bývajú členené vertikálnymi žliabkami, profiláciou či geometrickým ornamentom. V období po prvej svetovej vojne sa v Liptove začali používať stoly s esovite prehnutými nohami. Boli súčasťou modernejšieho interiéru predných izieb. Zhotovovali sa z kvalitných drevín v prírodnej farbe, boli napustené a leštené.

Stôl so širokým podstolným rámom a profilovanými hranatými nohami, navzájom spojenými trnožami.

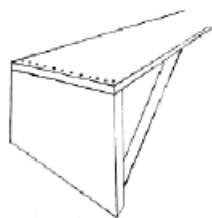
Stôl s hranatými nezdobenými nohami navzájom spojenými trnožami.

Stôl so širokým podstolným rámom a zdobenými hranatými nohami.

Sedací nábytok

Najstaršou formou lavice, ktorá sa zachovala v ľudovom interiéri dedinských domov, bola lavica s kolovými, do zeme zabíjacími nohami. Pozostávala z hrubej dosky, ktorú podopierali pne zapustené v hlinenej podlahe. Keďže v interiéri izieb domov v Múzeu Liptovskej dediny nie sú hlinené podlahy, tento typ lavice tam nie je prezentovaný. Najrozšírenejším typom bola lavica s doskovými nohami, ktorá pozostáva zo sedacej časti a doskových podpôr. Spájanie doskových nôh so sedacou časťou sa vykonávalo niekoľkými spôsobmi. Staršou formou bol spoj na zvlak, novším spôsobom bolo spájanie čapovaním, najjednoduchšie je spájanie klincami. Konštrukčne aj tvarovo najobyčajnejšie boli jednoduché nezdobené lavice s hladkými doskovými nohami. Zhotovovali si ich užívatelia samotní a slúžili len ako pomocný nábytok, napríklad na odkladanie vedier s vodou, prípadne ako malé lavičky k peci a pod.

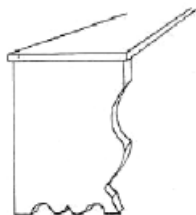

Jednoduchá lavica bez zdobenia.

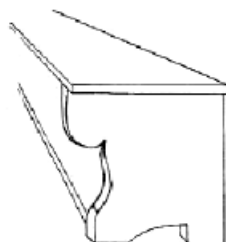
Veľkú variabilitu tvarov a vzorov zaznamenávame u lavíc s profilovane zdobenými hranami nôh. Vyskytujú sa od jednoduchých a málo zdobených, napríklad len

s výrezom v tvare písmena V na spodnej hrane doskovej nohy, až po komplikovanú náročnú profilovanú rezbu prednej hrany.

Lavice s doskovými nohami sa používali najmä v izbách na sedenie pri stole. Príkladali sa aj k posteliám, aby sa rozšíril priestor na spanie. Široké lavice slúžili aj ako samostatné lôžko na spanie. Niektoré, okrem sedacej, plnili aj funkciu odkladaciu, pod sedacou časťou mali rovnobežne začapovanú policu na odkladanie rôznych predmetov.

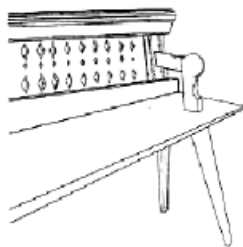

Lavica s doskovými nohami s profilovanou prednou a spodnou hranou.

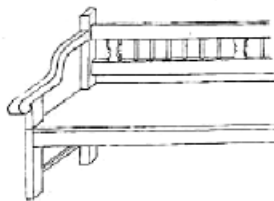

Lavica s doskovými nohami a odkladacou doskou v spodnej časti.

Lavice s doskovými nohami a operadlom mali v minulosti bohaté zastúpenie v interiéroch roľníckych a remeselníckych domácností. Jednoduchšie formy pozostávali len z chrbtového operadla bez výplne. Zložitejšie mali výplň rámu operadla vytvorenú z latiek, paličiek, prípadne kombináciou chrbtového operadla a bočných operadiel. Vývojovo najmladší typ lavice s operadlom – kanapa, bol v celom Liptove

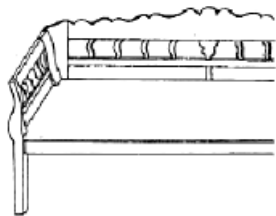
Lavica s paličovitými nohami a zdobeným operadlom.

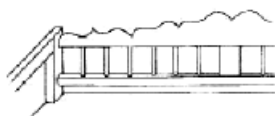
Lavica s chrbtovým operadlom s výplňou a jednoduchým bočným operadlom.

známy bod názvom „kanapo, kanapka, kanapko“. Do interiéru predných izieb sa kanapa dostala koncom devätnásteho storočia. Jej všeobecné rozšírenie nastalo až začiatkom dvadsiateho storočia, keď z izieb vytlačila tradičné lavice a zrušila rohové

kúty. V interiéri izby sa dostala do stredu čelnej steny pod okná za stôl, odkiaľ bola vyradená až v období tesne pred druhou svetovou vojnou, ale často až po nej. Konštrukcia kanapy je lubová, spoje jednotlivých častí sú robené väzbou. Zadné aj predné nohy sú predĺžené na výšku operadla, vo vrchnej časti sú pospájané horizontálnymi doskami, s ktorými tvoria rám operadla. Výtvarná výzdoba je sústredená na hornej doske rámu chrbtového operadla. Jej okraj je vyrezávaný motívom oblúkov a vlnoviek. Najčastejšou výzdobou je poloblúk, ktorý vystupuje v strednej časti do priestoru a so zužovaním dosky prechádza do menších neúplných oblúkov. V niektorých prípadoch je plocha dosky operadla zdobená výrezmi v podobe pretiahnutých esovitých tvarov, trojuholníkov a podobne.

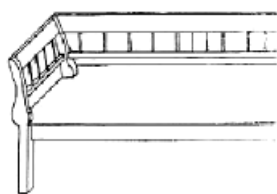
Vrchná hrana operadla kanapy zdobená profilovanou rezbou.

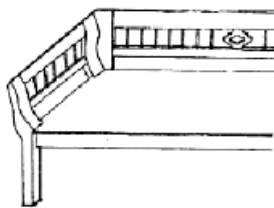
Detail chrbtového operadla kanapy.

Výplň operadla najčastejšie tvorí rad paličiek, profilovaných latiek, prípadne striedanie obidvoch druhov v určitých intervaloch.

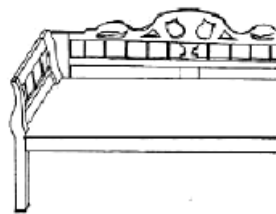
Zdobené kanapy boli súčasťou interiérov izieb v majetnejších a sociálne silnejších domácnostiach. Naopak, pre sociálne slabšie vrstvy boli charakteristické jednoduché lavice s operadlom, ktoré nemali zdobené operadlá, vrchné dosky chrbtového operadla neboli zdobené. Lavice s preklápacím operadlom nemali v Liptove širšie uplatnenie a používali sa väčšinou na rozšírenie lôžka na spanie po prisnutí k posteli a preklopení operadla.

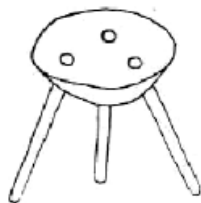
Kanapa s vrchnou hladkou nezdobenou hranou operadla.

Kanapa s operadlom s hladkou vrchnou hranou, s jednoduchou výplňou z paličiek, uprostred dekoratívny tvar.

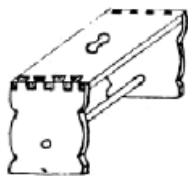
Kanapa s operadlom zdobeným výrezní.

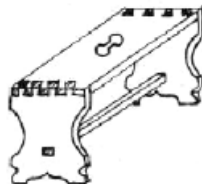
*Stolček trojnohý
s palicovými nohami.*

Stolce a stolčky ako sedací nábytok boli rozšírené v celom Liptove a patrili k základnému vybaveniu domácnosti. Najstaršou formou bol stolček samorastlý, ktorý bol vyhotovený radiálnym alebo vodovodným rezom cez kmeň stromu, ako podpora na sedenie boli využité konáre. Takéto stolčky boli využívané na sedenie pri peci alebo pri vykonávaní rozličných domácich prác. Medzi archaické formy sedacieho nábytku patrí aj stolček trojnohý, nazývaný vahan. Sedacia časť má kruhový tvar, stredná časť je miskovito vyhlbená a svojím tvarom prispôsobená na sedenie. Spodná plocha má vypuklý tvar, v nej sú tri otvory cez celú šírku sedadla, v ktorých sú vsadené palicové nohy.

Stolec hokerlík pre svoju variabilitu a nenáročnú konštrukciu patril medzi obľúbené predmety vnútorného vybavenia domu. Má lubovú konštrukciu, hranolovité nohy sú v spodnej časti pospájané trnožami pre lepšiu stabilitu. Stolček stolársky pozostáva z troch doskových plôch, vrchnej sedacej a dvoch bočných, ktoré slúžia ako podpory. V spodnej časti sú nohy pre vzájomnú stabilitu spojené trnožou. Do skupiny prenosného nábytku patrí aj detský stolec „stojak“.

*Stolčeky stolárske
s profilovanými doskovými
podporami, sedacia časť
s doskovými nohami je
spojená na rybinu.
Doskové nohy sú navzájom
spojené trnožou pre lepšiu
stabilitu.*

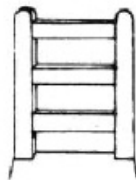
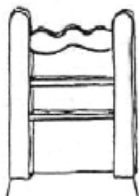
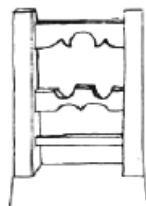
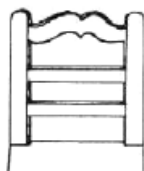
*Stolička so usadeným
doskovým operadlom
na palicových nohách.*

Stolička sa vyvinula zo stolca s palicovými nohami. Staršie formy tohto druhu nábytku mali sedáciu časť lichobežníkového tvaru, do ktorej boli cez štyri otvory vsadené palicové nohy. Tvarované operadlo s profilovanými okrajovými hranami bolo vsadené priamo do sedacej časti. Vývojove mladší typ predstavuje stolička rámovej konštrukcie. Do interiéru predných izieb sa dostala začiatkom dvadsiateho storočia, v sociálne silnejších vrstvách aj skôr. Sedacia časť má lichobežníkový tvar, nohy sú hranolovité, smerom dolu sa kónicky zužujú, niekedy sú zakončené pätkou. Nohy stoličky sú pre lepšiu stabilitu spojené pätkou. Kostru operadla tvoria stĺpiky zadných nôh predĺžené ponad sedáciu dosku. Do rámu operadla je začapovaná výplň rozličného charakteru. Najčastejšie sú to tri horizontálne

latky, z ktorých vrchná je zvyčajne prehnutá, rozlične tvarovaná, prípadne odľahčená výrezmi v podobe srdiečok, lístkov. V inom prípade výplň operadla je vytvorená kombináciou horizontálnych latiek alebo tokársky opracovaných paličiek. Z výtvarného hľadiska je zaujímavý celkový tvar stoličky a mierne esovite prehnuté operadlo. Výtvarná výzdoba je sústredená najmä na výplň operadla, na ktorej sa prejavuje estetický cit výrobcu.

Stolička s profilovanými nohami a výplňou operadla.

Rôzne formy riešení výplne operadla.

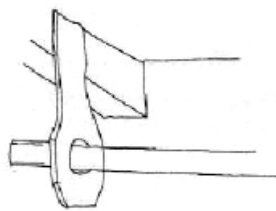
Stolička s latkovou výplňou sedacej časti.

Tento typ stoličky z remeselníckych a majetnejších roľníckych domácností v medzivojnovom období začali vytláčať ľahké, továrenské „thonet“ stoličky.

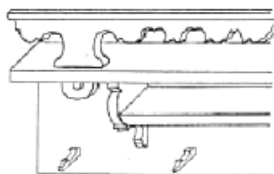
Odkladací nábytok

Za vývojovo najstarší a konštrukčne i tvarovo najjednoduchší druh odkladacieho nábytku pokladáme žrd'. Je to dlhá drevená tyč, upevnená pod stropom. Najčastejšie jeden jej koniec je vsadený do otvoru podložky, ktorú tvorí doska upevnená v zрубе. Druhý koniec prechádza cez okrúhly otvor doskového držáka – lavy, ktorý je upevnený o bočnú hranu stropného trámu. V tradičnom interiéri bola žrd' umiestnená po celej dĺžke izby, od pece až nad posteľ do kúta. Používala sa na prevesenie perín a nosených kusov odevu. Podobná žrd' sa nachádzala aj v komore domu. Vešali na ňu nosené a špinavé šatstvo a aj niektoré potraviny v plátnených vreckách, údené mäso na háčok a podobne.

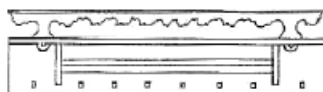
Do kategórie odkladacieho nábytku zaraďujeme aj police. Z hľadiska vývinového, konštrukčného a podľa spôsobu využitia ich rozdeľujeme do niekoľkých skupín. Najjednoduchšou formou je doska položená na dvoch, prípadne troch drevených kolíkoch upevnených v stene domu. Sem môžeme zaradiť aj poličky umiestnené v priestore nad vrchnou hranou rámu okien a dverí i police v drevených držiakoch pod stropnými trámami. Konštrukčne náročnejším typom je nástenná policca „rám“. Bola súčasťou tradičného interiéru izby, zavesená na čelnej stene za stolom. Používala sa na vešanie hrnčiekov, krčiazkov a odkladanie ozdobných tanierov. Ako celok mala vyslovene dekoratívnu funkciu. Horizontálne latky a vertikálne podpory majú hrany bohato profilované motívom vlnoviek, oblúkov a zubov, najbohatšie je zdobená latka tzv. „zábradlie“ opora na opieranie tanierov.

Žrd'.

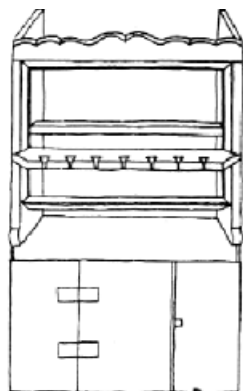
Detail nástennej policce na ozdobné taniere a krčiazky.

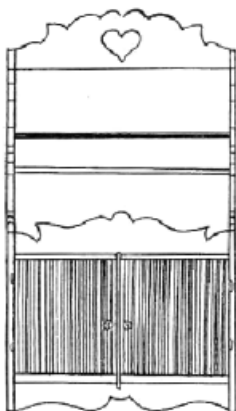
Nástenná policca na uloženie dekoratívnych tanierov, zavesenie krčiazkov a hrnčiekov.

Do skupiny policc zavesených na stene patria aj police na odkladanie kuchynského riadu. Boli rozšírené v celom Liptove od konca devätnásteho storočia až do začiatku I. svetovej vojny.

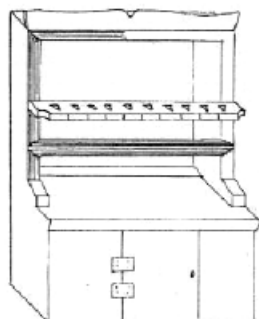
Majú plný uzatvorený vonkajší plášť, predná časť je policová, otvorená alebo čiastočne uzatvorená. Do bočných stien, ktoré majú prednú hranu profilovane vyrezávanú, sú začapované odkladacie dosky a úzke latky na opieranie tanierov. Do jednej z nich sú vyrezané zárezy na lyžice. Vrečná hrana policce je spravidla ukončená plochým doskovým nástavcom, ktorý má vonkajší okraj profilovaný. Tieto police bý-

Polica na kuchynský riad postavená na podlahe s profilovanou ozdobnou vrchnou doskou, do spodnej skrinkovej časti sa ukladajú potraviny.

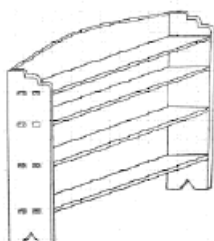
Ozdobná dekoratívna závesná polica na kuchynský riad.

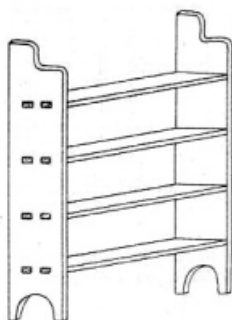
Jednoduchá závesná polica na kuchynský riad.

vali zavesené na kolíkoch na stene oproti ohnisku v pitvore alebo oproti peci v izbe.

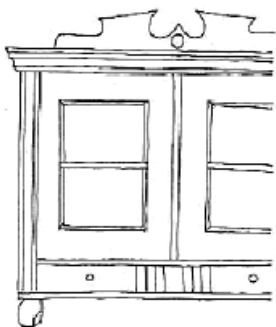
K najjednoduchším formám políc na odkladanie, postaveným na podlahe, zaraďujeme police, ktoré sú v regióne značne rozšírené a známe pod názvom „štelázeň“. Pozostávajú z dvoch nosných bočných stien, do ktorých sú začapované doskové police. V spodnej hrane bočníc je pre lepšiu stabilitu výrez v tvare oblúka alebo písmena V. Len zriedkavo boli tieto police predmetom výtvarnej výzdoby, ktorá spočívala v stupňovitom zrezaní vrchnej hrany bočníc, prípadne v profilácii čelných hrán. Bývali umiestnené takmer v každom priestore domu, slúžili na odkladanie kuchynského riadu, potravín, ale aj ďalších predmetov.

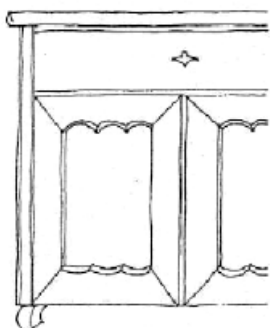
Polica na kuchynský riad - štelázeň so zadnou prístennou doskou. Bočné nosné steny majú v spodnej hrane výrez pre lepšiu stabilitu a stupňovito zrezanú vrchnú hranu.

Polica na kuchynský riad - štelázeň, v spodnej hrane nosných bočných stien je oblúkový výrez.

Vrchná časť kredenca s presklenými dverkami.

Spodná skrinková časť kredenca.

Konštrukčne a tvarovo náročnejšie police na odkladanie, postavené na podlahe, sú police na kuchynský riad, ktoré svojím tvarom pripomínajú kredenc a sú akýmsi jeho predchodcom. Boli bežným vybavením domácností v období koncom devätnásteho a začiatkom dvadsiateho storočia, umiestnené boli v izbe pri vstupných dverách oproti peci. Spodná časť bola skrinková s uzatvárateľnými doskovými dverkami, slúžila na odkladanie kuchynských nádob a potravín. Do vrchného otvoreného odkladacieho priestoru dávali na poličky taniere, hrnčeky, misky, do držiakov vkladali lyžice. Na vrchnej hrane police bol plochý doskový nástavec profilovane vyrezávaný motívom oblúkov a vlnoviek. V niektorých dedinách, napríklad v Černej boli pre tento typ nábytku zaužívané pomenovanie „armarija“. Kredenc ako parádny kus nábytku sa dostáva do predných izieb v období po prvej svetovej vojne. V hornom Liptove sa preň zaužívalo pomenovanie „poharčiak“.

Pozostáva z dvoch častí. Spodná je skrinková, uzatvárateľná dverkami, vo vrchnej časti je zásuvka. Vrchný diel kredenca postavený na spodnom má tiež podobu skrinky. Uzatvára sa dverkami, ktoré sú úplne alebo čiastočne presklené. Na prednej hrane skrinky je zvyčajne profilovaný a plasticky zdobený nástavec nazývaný „koruna“.

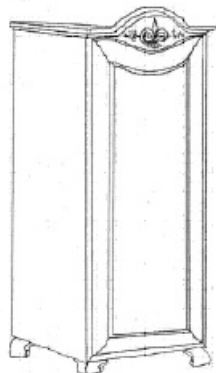
Do kategórie odkladacieho nábytku zaraďujeme aj skriňu. Rozlišujeme dva základné typy, skrine na potraviny a skrine na odev. Po prvej svetovej vojne sa začala v roľníckych a remeselníckych domácnostiach používať skriňa na potraviny. Nahrádzala dovtedy používanú truhlu na potraviny. V Liptove nachádzame dva druhy tejto skrine všeobecne známe pod pomenovaním „špajzkašňa“ alebo „omarija“.

Rozšírenejšou bola jednodverová skriňa, ktorá je zvislou priečkou rozdelená na dve polovice. V jednej časti sú nad sebou štyri veľké zásuvky, do ktorých sa ukladajú sypké potraviny. Druhá polovica skrine je rozdelená horizontálnymi policami, do ktorých sa ukladajú ostatné potraviny. Skriňa na šaty preniká do interiéru izieb už koncom devätnásteho storočia najmä v majetnejších domácnostiach. Staršiu formu predstavuje jednodverová skriňa, ktorá je užšia ako dvojdvierová, aj povrchová úprava a ornamentálna výzdoba je menej náročná. Pre dvojdvierovú skriňu je zaužívané pomenovanie „kasňa“ alebo ešte častejšie „šifonier“. Skrine sa vyskytovali v rozličnom vyhotovení. Najjednoduchšie sú hladké bez ozdôb, iné sú s náročnou výzdobou napodobňujúcou mestský nábytok, ktorá pozostáva z tokársky zhotovených snímateľných ozdôb, prípadne plastickou

rezbárskou výzdobou. Už koncom devätnásteho storočia boli súčasťou interiéru izby zásuvkové bielizníky, pre ktoré bol zaužívaný názov „šplotkasňa“. Tento typ nábytku vytlačil truhlu na šatstvo a tvoril prechod k používaniu skrine. Niekde sa používali obidva nábytkové druhy súbežne. V Liptove je zaužívané pomenovanie truhla pre nábytok slúžiaci na odkladanie odevu a textilu. V niektorých lokalitách sa do

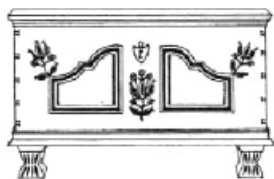
Zásuvkový bielizník.

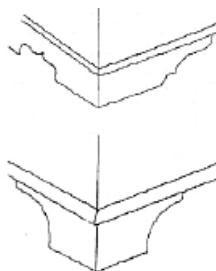
výbavy mladej ženy pripravovali tri truhly „veľká truhla“, „pou truhla“ a „truhlička“. Tieto tri truhly zhotovené s rovnakou povrchovou úpravou dostávali do výbavy len najbohatšie nevesty. Do najväčšej ukladali posteľnú bielizeň, bytový úžitkový a dekoratívny textil. Do polovičnej truhly dávali oblečenie mladej ženy a do najmenšej čepce, šatky, stužky, korále, hrebene a iné ozdoby.

Truhla prezentovala zámožnosť rodiny podľa toho, aká bola ťažká, dedinské spoločenstvo vykonávalo hodnotenie majetkových pomerov rodiny. Z konštrukčného hľadiska nachádzame v Liptove dva základné typy truhliel. Prvým je hladká, so stenami spájanými na rybinu, bez nôh a sokla, stojaca priamo na podlahe. Druhým typom je truhla, ktorá má spodný okraj tela z troch strán olemovaný horizontálnymi lištami tak, že presahujú okraj stien. Podľa konštrukcie a tvaru nôh rozoznávame niekoľko variantov tohto typu: truhlu na doskových nohách s profilovanými a hladkými okrajmi, truhlu na rozlične tvarovaných hranolovitých nohách a truhlu na nohách valcovitého a guľovitého tvaru. Podľa povrchovej úpravy a členenia čelnej plochy môžeme truhly na odev a textil rozdeliť na niekoľko základných skupín: truhly prírodnej farby dreva, truhly natreté základnou farbou a maľované ornamentom, truhly s plastickou výzdobou, truhly fládované, prípadne s kombináciou týchto techník. Truhly sa zatvárali vrchnákom, plochým vekom z troch strán olemovaným lištou, ktorý sa pohyboval pomocou kovových závesov „pántov“. Vo vnútri truhly pri ľavom hornom okraji je malý zatvárací priečnik na odkladanie drobností.

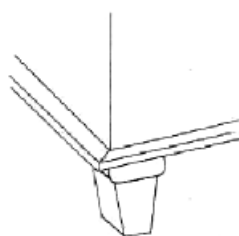
Okrem truhliel na odev a textil poznáme truhly na obilniny a potraviny. V domácnostiach boli rozšírené jednoduché nezdobené truhly z dosiek, ktoré slúžili na uloženie menšieho množstva múky. Obvykle boli umiestnené v pitvoroch pri ohnisku. V komorách boli „štoky na živnosť“, ktorých vnútorný priestor delili priehradky, ktoré slúžili na uskladnenie potravín podľa druhu. Štoky väčších rozmerov slúžiace na skladovanie obilnín boli umiestnené v sypárňach. Nosnú konštrukciu tvorili hranoly, obvodový plášť bol z dosiek, vrchné zatvárateľné veko malo šikmý pultový tvar otvárateľné pomocou kovových závesov. Archaickú formu predstavuje súsok na obilie, ktorého charakteristická konštrukcia spočíva v tom, že štyri zvislé nosné

Truhla prírodnej farby dreva zdobená ornamentálnou rezbou.

Doskovité nohy truhly zdobené profilovanou rezbou.

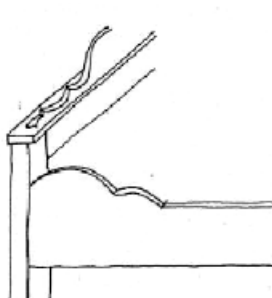

Hranolovité nohy truhly na obuv a textil.

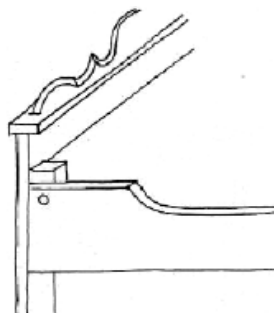
stĺpiky slúžia zároveň ako nohy a do žliabkov v nich sú vsadené obvodové steny, ktoré tvorí šindľová výplň. Aj vrchnák súseku bol vyplnený šindľovou technikou.

Lôžkový nábytok

Archaickú formu spávania predstavujú prične, veľké spoločné lôžka pre celú rodinu. Na spanie sa využívali aj širšie lavice, kanapy alebo aj lôžka núdzovo zhotovené zo stolcov a dosiek, na ktoré kládli široké vrece naplnené slamou „strožliak“. Pre väčšie deti sa na spanie používali zasúvacie postieľky známe v celom Liptove ako „šuplódne“, „šuplôtky“, „zašmykovacia posteľ“.

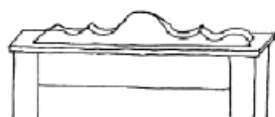
Detail postele so zvýšenými bočnicami.

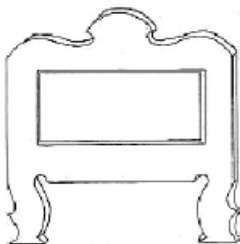
Detail nerozoberateľnej postele.

Boli to drevené škatule na drevených kolieskach alebo bez nich, ktoré sa cez deň odkladali pod veľkú posteľ a večer sa vysúvali. K núdzovému nábytku možno zaradiť aj lubovú „lupcovú“ posteľ, na ktorej spávali prevažne mladí slobodní ľudia. Druhým typom lôžkového nábytku príležitostne využívaného na spanie bola skladacia alebo vyťahovacia posteľ. Tento druh lôžka mal podobu stola a cez deň plnil predovšetkým túto funkciu. Jedna časť stola mala dvojité nohy, ktoré sa vyťahovali. Dno vysúvacej časti bolo priečne latkované a jeho dĺžka bola ovplyvnená celkovými rozmermi stola. Trvalým stálym lôžkom bola posteľ. V Liptove sme našli dve základné formy jej vyhotovenia. Staršia forma je pevná nerozoberateľná posteľ, ktorá tvorí prechod od primitívneho lôžka stojaceho na podperách upevnených v podlahe k rozoberateľnej posteli. Charakteristickým bol pevný spoj bočnej dosky s čelom, ktorý bol ešte spevnený hranolom vloženým z vnútornej strany.

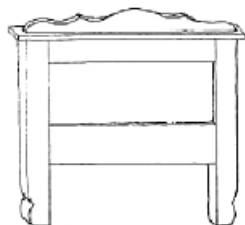
Bočnica pri záhlavnom čele bola vyvýšená, čelá boli hladké, ale zakončené plochou rímsou, na ktorej sa zriedkavo vyskytoval aj profilovane vyrezávaný doskový nástavec. Rozoberateľné postele vyhotovovali dedinskí stolári ako sólové kusy na objednávku s rôznym tvarovým riešením a povrchovou úpravou. Najjednoduchšie boli zhotovené z mäkkého dreva a natreté olejovou farbou. Zväčša majú oblúkovito vyvýšenú bočnicu pri záhlavnom čele a profilovane vyrezávané nástavce na oboch čelách. Profilácia má charakter vypuklejšieho oblúka v strednej časti, ktorý v miernej zvlneňi prechádza k okrajom. Konštrukčne aj tvarovo sú náročnejšie postele, ktoré napodobňovali mestské vzory. Zvyčajne je vrchná hrana čela ozdobne tvarovaná formou hlbokých výrezov. V ploche čela sú vsadené olištované tably *filungy*. Nohy postelí sú masívne, profilované do rozličných tvarov. Všeobecne sa v oblasti stredného a horného Liptova začali už okolo roku 1930 predné izby zariaďovať spálňovým nábytkom, pri ktorom sú už postele uložené spolu uprostred čelnej steny prednej izby. Tieto postele majú hladké čelá, prípadne čelá so snímateľnými nástavcami, sú kvalitne stolársky vyhotovené s peknou povrchovou úpravou. Nohy sú nižšie, hranolovité a neprofilované.

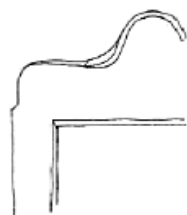
Čelo postele zdobené rezbou s motívom vlnoviek a oblúkov.

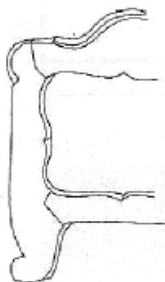
Čelo postele s tvarovanou vrchnou plochou a profilovanými hranami nôh.

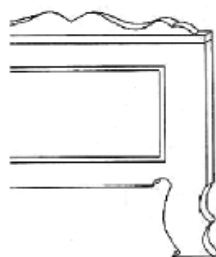
Čelo jednoduchšej postele s nástavcom zdobeným plastickou rezbou a tvarovanými nohami.

Čelo postele so zvýšenou strednou časťou.

Čelo postele s profilovanou tabľou vjpiňat a tvarovanou vrchnou hranou.

Čelo postele so zaujímavou profilovanými nohami a profilovaným doskovým nástavcom.

Do kategórie lôžkového nábytku zaraďujeme aj funkčný detský odpočinkový nábytok, všeobecne nazývaný kolíska. Za vývojovo najstarší druh pokladáme závesnú kolísku, ktorá sa v izbe upevňovala na stropný trám. Bola vyhotovená z plátna, dreva, prípadne z prútia. Rozšírený a novší typ predstavuje drevená kolíska na kolísadlách postavená na podlahe, nazývaná aj *belčov*. Pozostáva z truhlovitého lôžka, ktorého čelá a bočnice sa smerom ku dnu zbiehajú. Zapustené sú do zbiehavých nárožných stĺpov, ktoré sú dolu pripevnené k širokým doskovým oblúkovým kolísadlám. Čelo je plné, hladké, prípadne s výrezom, najčastejšie v tvare srdca. Vrchná hrana čela bola obvykle profilovane vyrezávaná alebo s plochou rímsou, do ktorej bol vsadený profilovaný doskový nástavec.

Kolíska - belčov.

Múzeum liptovskej dediny v Pribyline je najmladším z desiatich múzeí v prírode na Slovensku. Vzникlo v súvislosti s výstavbou vodného diela Liptovská Mara v záujme záchranu najcennejších huteľných a nehnuteľných pamiatok z tohto územia. Základný kameň budúceho múzea bol položený v roku 1972. Budoval ho Krajský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici podľa architektonickej štúdie Ing. arch. Stanislava Dúbravca, CSc. Múzeum liptovskej dediny sa výrazne odlišuje od ostatných múzeí v prírode predovšetkým formou zástavby a skladbou objektov. Dosiaľ je vybudovaný len prvý z troch pôvodne plánovaných sídelných celkov. Je to obec s charakteristickými znakmi stredovekého mestečka, ktoré boli v minulosti v Liptove rozšírené. Okrem drevených obytných a hospodárskych objektov reprezentujúcich typické znaky ľudového staviteľstva roľníckych a remeselníckych vrstiev sú tu aj dva vzácne stredoveké kamenné objekty, goticko-renesančný kaštieľ a ranogotický kostol. Všetky stavby spolu vytvárajú jedinečnú skladbu historického a kultúrneho prostredia dávneho Liptova.

Múzeum liptovskej dediny v Pribyline v expozíciách objektov drevenej ľudovej architektúry prezentuje spôsob života a kultúru bývania rôznych spoločenských a sociálnych vrstiev obyvateľstva regiónu v období koncom 19. a začiatkom 20. storočia. V modelovanom prostredí dediny možno ukázať sociálne a spoločenské rozdiely v kultúre a spôsobe života rôznych vrstiev obyvateľstva Liptova. Na jednej strane je to bývanie bezzemkov – želiarov, existenčne závislých od majetných vrstiev dedinského spoločenstva a na druhej strane bývanie bohatších roľníkov a remeselníkov. Aj keď sa štandard bývania začiatkom dvadsiateho storočia v Liptove vyznačoval jednoduchosťou a účelnosťou, majetnejšie roľnícke a remeselnícke vrstvy si dovolili vo svojich domácnostiach určitý prepych. Mali napríklad remeselne kvalitnejšie zhotovený nábytok, kvalitný bytový textil, ale aj niektoré drobné predmety dotvárajúce interiér, ako napríklad sklo, porcelán, knihy. Už počas obdobia výstavby múzea v prírode od začiatku sedemdesiatych rokov sa Národopisné múzeum v Liptovskom

Hrádku ako pobočka Liptovského múzea v Ružomberku začalo pripravovať na alternatívu, že po dobudovaní mu bude skanzen zverený do správy. Keďže práve v tomto období bolo dobudované vodné dielo Liptovská Mara a obyvatelia zátopových obcí sa postupne vysťahovávali, bolo potrebné vykonať výskum bývania a spôsobu života v obciach, z ktorých boli prevezené domy do múzea v prírode. Zároveň bolo nutné zabezpečiť aj akvizíciu predmetov, predovšetkým nábytku a ďalšieho mobiliáru patriaceho k vnútornému vybaveniu domu. Vďaka rôznym okolnostiam sa podarilo získať viaceré originálne predmety zariadenia a aj osobné veci pôvodných obyvateľov domov. Ako príklad možno uviesť vybavenie prednej izby pozostávajúce z dvoch postelí, dvoch jednodverových skriň a množstva doplnkových predmetov z domu kolára Jána Lovicha z Liptovskej Sielnice.

Ľudový nábytok je bohatým zdrojom inšpirácií a nápadov pre súčasné využitie. Charakterizuje ho konštrukčná jednoduchosť, čistota a variabilita tvarov, výtvarné a estetické riešenie. Jeho hodnoty ešte stále nie sú patrične docenené pre súčasnú kultúru bývania, hoci by mohol byť inšpiráciou pre interiérových architektov a dizajnérov pre tvorbu osobitného nábytkového a interiérového štýlu.

LITERATÚRA

- BEDNÁRIK, R., 1947 – 48: Ľudový nábytok. In: Zborník MSS, roč. 38 – 42., s. 157.
- LANGER, J., 1970: Ľudová architektúra Liptova. Záverečná správa z výskumu, rkp.
- LANGER, J., 1972: Zvláštnosti tradičného vývoja ľudového domu v Liptove. In: Slovenský národopis, roč. 20, s. 572 – 600.
- VALENTOVÁ, V., 1976: Univerzálne prvky a regionálne špecifickosti vo vývoji súčasného ľudového interiéru. In: Slovenský národopis, roč. 24, s. 583 – 588.
- ZUSKINOVÁ, I., 1983: Ľudový nábytok v Liptove. In: Zborník Liptov 7, s. 171 – 191.
- ZUSKINOVÁ, I., 1985: Ľudové bývanie v Liptove. In: Zborník Liptov 8, s. 239 – 252.
- ZUSKINOVÁ, I., 1989: Vykurovacie zariadenie ľudového domu v Liptove. In: Zborník Liptov 10, s. 169 – 181.
- ZUSKINOVÁ, I., 2001: Ľudový nábytok a bývanie v Liptove.
- Autor kresieb: I. Zuskinová.